

відомо за фактом вчинення ним викрадення нафти чи нафтопродуктів; що саме та від кого відомо про затримання підозрюваного працівниками міліції; чи знається підозрюваний на навичках проведення зварювальних робіт, керуванні спеціалізованим автотранспортом; чи має в своєму розпорядженні зварювальне устаткування, автотранспорт, спеціалізований автотранспорт, сільськогосподарську техніку тощо.

Отримані в результаті допиту родичів підозрюваного відомості можуть бути зіставлені із показаннями як самого підозрюваного так і з результатами проведення інших слідчих дій, та, в свою чергу, слугувати додатковими непрямими доказами у викритті їх злочинної діяльності.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що надана класифікація осіб, які можуть бути допитані в якості свідків має певне наукове та практичне значення, оскільки побудована з урахуванням поінформованості осіб про обставини, котрі мають значення для виявлення ознак злочину та викриття осіб, які його скоїли. Предмет допиту може бути доповнений з урахуванням конкретної слідчої ситуації в кримінальній справі й ролі допитуваного в діяльності підозрюваного та обсягу інформації, якою він володіє.

УДК 343.12

Н.В. Ковальова

■ ПРАВОЗАХИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА І СУДУ НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ

В цій статті автор розглядає питання діяльності суду під час досудового слідства.

Ключові слова: *захист, права, функції, судова діяльність.*

Резюме: В этой статье автор рассматривает вопросы деятельности суда на досудебных стадиях.

Ключевые слова: *защита, права, функции, судебная деятельность.*

In this article the author examines the questions of the court for pre-trial stages.

Key words: *protection, the right, functions, judicial activities.*

Застосування нових повноважень суду на досудовому слідстві, внесли значні корективи в практику та привернули до себе пильну увагу науковців. В існуючих теоретичних розробках з цієї проблемати-

ки науковцями звертається увага на необхідність фундаментальних наукових досліджень нової інституції - діяльності суду на досудовому слідстві та розмежування її з діяльністю прокурора. Дійсно, виникає багато питань, пов'язаних із взаємодією прокурорського нагляду та судової діяльності на досудових стадіях кримінального процесу.

Цілком зрозумілим є й те, що з розширення повноважень суду на досудовому слідстві, тісно пов'язані й питання нового підходу до організації та здійснення наглядової діяльності та повноважень прокурора.

Свій значний вклад у дослідження даної проблеми зробили такі науковці, як Л.Н. Масленикова, В.Т. Маляренко, І.Є. Марочкін, О.В. Марцеляк, І.Л. Петрухін, П.П. Пилипчук, В.І. Рохлін, В.М. Савицький, М.І. Сірий, Ю.М. Тодика, М.Є. Токарева, А.Р. Туманянц, О.Д. Бойков, Ю.М. Грошевий, О.В. Ізотова, Г.М. Козирев, М.О. Колоколов. В Україні зазначеним проблемам присвячені: дисертаційне дослідження А.Р. Туманянц, окремі підрозділи у підручниках і навчальних посібниках [1; 2; 12-13], публікації О.В. Батюка, Л. Кириї, І.М. Козьякова, І.Г. Курільчука, В.І. Мариніва, Ю. Оліянука, В.П. Півненка, М.О. Погорецького, О.Г. Шило.

Мета публікації полягає в спробі розв'язання деяких питань співвідношення прокурорської та судової діяльності на досудових стадіях кримінального процесу та механізму їх взаємодії, переосмислення усталених догм на засадах нового праворозуміння та нової ролі суду в правозастосуванні.

Визначення діяльності суду на досудовому слідстві, як судового контролю, має неоднозначне судження серед вчених. Реалізація судових повноважень на досудовому слідстві частково вже діє на практиці, і тому завдання науки полягає в тому, щоб сприяти оптимальному розв'язанню питань щодо правовідносин, що виникають між прокурор і судією на досудових стадіях провадження.

У загальноживаному значенні слово «контроль» використовують як перевірка, облік діяльності кого або чого-небудь, нагляд за кимось, чимось [3, 318]; державні або громадські заходи з нагляду, перевірки, обліку діяльності [4, 215]; "нагляд" - пильнувати, слідкувати за ким, або чим-небудь для контролю, забезпечення порядку тощо [5, 258]. Як бачимо, наявні словники недостатньо чітко розмежують ці терміни і плування слів дається одне через одне. На нашу думку, це пов'язано з тим, що вони, по-перше, мають спільну природу виникнення - державну владу, а по-друге, тільки із запровадженням

поділу влади на три наявні гілки, судова влада стала самостійним та невід'ємним інститутом дії механізму стримання і протидії до якого слід віднести і прокуратуру.

Особливістю контролю взагалі, як функції державного управління, є те, що контролюючий орган має можливість втручатися в оперативну діяльність підконтрольних органів, давати їм обов'язкові вказівки для виконання. Але в повноваженнях судових органів не запроваджено таких повноважень, як і безпосередньо саме поняття "судовий контроль". Такий термін з'явився в науковій літературі, щоб означити діяльність суду на досудових стадіях та відокремити її від наглядової діяльності прокурора. Але таке термінологічне визначення діяльності суду на досудовому слідстві не відповідає по суті тим завданням та цілям, які він виконує.

Що стосується судової діяльності на досудовому слідстві та самого поняття "судовий контроль", то на сьогоднішній день його розуміння як науковцями так і практиками є не однозначним. Така ситуація пояснюється запровадженням нового напрямку діяльності суду й відсутністю формулювання цього поняття в законі.

У фахових публікаціях на зазначену тематику можна зустріти думку про те, що термін "судовий контроль" не є конституційним і не тлумачиться будь-яким із галузевих законів, із чим, безумовно, можна погодитись. Але заперечувати сам факт існування судової діяльності, навіть без нормативного визначення, справді не можна.

Цікавим з нашої точки зору є й питання щодо предмету та меж судової діяльності під час досудового слідства. Називаючи цю діяльність "судовим контролем" в той же час ніхто не визначає, що або кого буде контролювати суд. Зазвичай вказують, що суд контролює дії та рішення органів досудового слідства, перевіряючи законність та обґрунтованість таких рішень, як постанови про відмову та про порушення кримінальної справи, і про закриття кримінальної справи. Всі інші дії суду під час досудового слідства взагалі важко визначити, як контрольні. Це пов'язано з тим, що суд не контролює будь-кого, а сам повинен приймати визначальні рішення про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, про надання дозволів на проведення слідчих дій тощо. Таким чином, некоректним є визначення всієї судової діяльності під час досудового слідства, як "судовий контроль". З нашої точки зору, суд виступає, як гарант реалізації прав та законних інтересів особи, а вся діяльність суду направлена на їх *забезпечення* під час досудового слідства.

Як прокурор, так і суд, мають у кримінальному судочинстві одне завдання й мету – дотримання законності при провадженні у справі, охорона прав, свобод і інтересів кожного учасника досудового слідства. Але діють вони незалежно один від одного, кожен в межах своєї компетенції й різними засобами.

Ст. 29 Закону України "Про прокуратуру" визначає основні завдання нагляду органами прокуратури за додержанням законів органами дізнання і досудового слідства. Вони спрямовані, з одного боку, на охорону, захист особистих прав, свобод і законних інтересів особи та громадянина, а з другого – на захист інтересів держави та суспільства.

Характерною ознакою прокурорського нагляду за особами, що здійснюють дізнання та досудове слідство є те, що ця діяльність здійснюється у процесуальній формі, адже кожна дія прокурора передбачена та регламентована кримінально-процесуальним законом. Важливою особливістю цього нагляду є наявність у прокурора владно-розпорядчих повноважень, закріплених у законі. Тож при їх здійсненні він незаконні та необґрунтовані рішення органа дізнання чи слідчого не опротестовує, а скасовує своєю владою й застосовує засоби прокурорського реагування, щодо усунення не тільки порушень закону, а й причин які привели до цих порушень. Тобто, фактично він поновлює порушений закон і права особи, виконуючи правозахисну функцію прокурорськими засобами.

Наявність зазначених повноважень дає прокурору змогу з надзвичайно високим ступенем точності, конкретно і цілеспрямовано вести роботу із забезпечення дотримання прав і свобод особи в процесі розслідування злочинів, швидко й оперативно виявляти, усувати та попереджувати порушення законів на досудових стадіях процесу.

З огляду на викладене можна стверджувати, що прокурорський надгляд на досудових стадіях кримінального процесу виправдовує покладені на нього законодавцем сподівання, і поки що не вичерпав своїх можливостей.

Прокурорський надгляд і судова діяльність на досудових стадіях кримінального процесу мають одноособовий характер, оскільки здійснюються і прокурором, і судією одноособово. Повноваження надані прокурору, передбачають, що він зобов'язаний ще до звернення зі скаргою до суду, виявити будь-які порушення закону на досудовому слідстві і вжити вичерпних заходів для їх усунення.

За такого підходу прокурор відповідно до закону, виконуючи свої повноваження, здійснює наглядову функцію щодо органів дізнання і досудового слідства за своєю ініціативою. На відміну від прокурора,

суд здійснює свою діяльність на досудовому слідстві лише якщо виникли передбачені для цього законом підстави. Зацікавлені суб'єкти кримінально-процесуальної діяльності звертаються до суду з приводу порушення їх прав і свобод, законних інтересів при провадженні розслідування, які на їх погляд не були усунуті прокурором. Внаслідок цього суд здійснює діяльність щодо дій і рішень, як органів досудового слідства, так і стосовно рішень прокурора, який здійснював нагляд за ними.

На відміну від судової діяльності, що має епізодичний характер, прокурорський нагляд має постійний характер.

Судова діяльність полягає в тому, що інструментом, який приводить її у дію, завжди виступає ініціатива інших суб'єктів, а не суду, тобто волевиявлення підозрюваного, обвинуваченого, їх захисників чи законних представників, або уповноважених осіб [6, 116]. Прокурорський нагляд у цьому розумінні не залежить від скарг, заяв чи повідомлень, а навпаки, передбачає власну ініціативу прокурора, його самостійність у виборі форм і засобів перевірки, але у рамках повноважень визначених законодавством.

Розширення сфери діяльності суду на досудовому слідстві суттєво вплинуло на межі повноважень прокурора, звужуючи їх, але наглядові повноваження, що визначають його особливий процесуальний статус і певну роль гаранта законності, обґрунтовано збережені. Всі звернення органу дізнання і слідчого в суд з клопотаннями про застосування заходів процесуального примусу і проведення слідчих дій, що обмежують конституційні права громадян, дозволяються тільки зі згоди прокурора. Тобто, прокурор в межах своїх наглядових повноважень, перед погодженням подань органів досудового слідства до суду про застосування заходів процесуального примусу чи проведення слідчих дій, відповідно зобов'язаний всебічно вивчити матеріали кримінальної справи, оцінити зібрані докази з точки зору їх достатності, як для застосування зазначених заходів, так і для обґрунтованості висунутого проти особи обвинувачення.

Отже, прокурор був і залишається для суду попереднім "фільтром", гарантом забезпечення прав особи, який ще на підготовчій стадії звернення до суду "відсіває" незаконні та необґрунтовані подання.

Цікавим, з нашої точки зору є питання про те, які повноваження виконує суд по відношенню до прокурора під час досудового слідства.

Згідно з Законом України "Про прокуратуру" прокуратура є самостійним органом, який не підпорядковується іншим державним органам і не контролюється ними. Вищим органом, який має повно-

важення перевірити роботу будь-якого прокурора є Генеральний прокурор. Про можливість контролювати будь-яким органом і будь-яким чином виконання прокурором своїх обов'язків взагалі чинним законодавством не передбачено. Тільки один вид контролю передбачено Конституцією та Законом "Про прокуратуру" - звіт Генерального прокурора перед Верховною Радою.

Ми звертаємо на це увагу саме тому, що в співвідношенні діяльності прокурора і суду на досудовому слідстві, виникають саме конфліктні ситуації, що з нашої точки зору суперечать законодавству. Це насамперед пов'язано з такими питаннями, як розгляд скарг на постанови про порушення кримінальної справи, або про відмову в порушенні кримінальної справи. Якщо в інших питаннях, таких як дача дозволів на проведення слідчих дій, про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою діям суду передують згода прокурора. Без згоди прокурора слідчий не має права звертатися до суду за отриманням згоди на проведення слідчих дій чи обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. А для звернення до суду зі скаргю на порушення кримінальної справи чи відмову в порушенні така згода прокурора не передбачена. Більш того, суд взагалі не зважає на думку прокурора у цьому питанні. Суд не перевіряє, чи були ці постанови предметом прокурорської перевірки. Навіть, якщо прокурор вже перевіряв ці постанови й визнав їх законними, суд в цьому випадку вже перевіряє законність дій прокурора. Тобто, суд стає органом, який перевіряє діяльність прокурора, що протирічать, як закону, так і Конституції.

В той же час, в інших процесуальних ситуаціях - при наданні дозволів на проведення слідчих дій та обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, суд не виходить за межі своїх повноважень і виносить рішення тільки при наявності згоди прокурора, як особи, яка здійснює прокурорський нагляд.

Тобто, на одній і тій же стадії кримінального провадження законодавець запровадив різні гарантії захисту прав та інтересів особи, що викликає суперечливість поглядів не тільки у вчених, але й у практичних працівників. Діяльність прокурора, і діяльність суду на досудових стадіях кримінального судочинства не тільки перетинаються в практичній діяльності, але й виконують одні й ті ж самі завдання кримінального судочинства, хоча і різними правовими засобами.

Прокурор і суд є суб'єктами кримінального судочинства, які наділені певними владними повноваженнями й мають право прий-

мати участь в одних і тих самих діях. Але на жаль законодавець чітко не розмежує їх повноваження й процесуальну послідовність дій.

Дослідження науковцями питань, пов'язаних із співвідношенням нагляду прокурора та діяльності суду на досудових стадіях процесу породжують й інші не менш актуальні проблеми. На нашу думку завданням процесуальної науки в цих питаннях є пошук компромісного рішення, яке б поєднало переваги та можливості прокурорського нагляду з можливостями суду, й забезпечило правовими засобами їх ефективну взаємодію на досудовому слідстві.

Ефективність діяльності суду і прокурорського нагляду на досудових стадіях кримінального процесу зумовлюються низкою факторів, головні з яких є досконала правова регламентація основних засад цієї діяльності, чітка регламентація та розмежування їх повноважень.

Отже, взаємодія та наявність дії одночасно двох державних правозахисних органів являє собою процесуальну можливість виправлення помилок на досудових стадіях кримінального судочинства та захисту прав та законних інтересів, як особи, так і державних інтересів. І така правозахисна діяльність не повинна діяти окремо, а має складати цілісну систему, яка може гарантувати надійний захист особи у кримінальному судочинстві.

З нашої точки зору, така процесуальна ситуація частково може бути вирішена шляхом: запровадження безпосередньо в законі обов'язкового рішення прокурора про законність постанов про порушення кримінальної справи чи відмову в порушенні до прийняття скарги судом. Таке запровадження повинно стати однією з підстав доступності до правосуддя на досудовому слідстві.

Використана література:

1. Туманянц А.Р. Судовий контроль за законністю і обґрунтованістю процесуальних рішень органів досудового слідства: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза" / А.Р. Туманянц; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 1998. – 16 с.

2. Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України: навч. посіб. [для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] / [Ю.М. Грошевий, Т.М. Мірошниченко, В.В. Вапнярчук та ін.]; за заг. ред. Ю.М. Грошевого; Академія правових наук України; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х.: Право, 2002. – 160 с.

3. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. – К. : Книга, 2001. – Т. 2 : Ж-О. – 911с.
4. Популярна юридична енциклопедія / В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковальський (кер.) та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 528с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – 1440с.
6. Чепурнова Н.М. Судебный контроль в Российской Федерации: проблема методологии, теории и государственно-правовой практики / Чепурнова Н.М. - Ростов-на-Дону: Изд-во Северо-Кавказ-ского научного центра высшей школы, 1999. – 222 с.